

ОСОБЛИВОСТІ САМОСВІДОМОСТІ ДІВЧАТ ТА ЮНАКІВ - ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В РІЗНИХ ТИПАХ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН

Проблема вивчення різних типів шлюбних стосунків в підлітковому віці стає все більше актуальною, як в теоретичних так і практичних аспектах, оскільки саме в підлітковому віці відбувається поступова зміна предметних компонентів «Я - концепції» та співвідношення тілесних і морально-психологічних компонентів свого «Я». У роботі вивчені особливості самосвідомості, зокрема специфіка сприйняття фізичного «Я» дівчат та юнаків, які перебувають в різних типах шлюбних відносин.

Проблема изучения разных типов брачных отношений в подростковом возрасте становится все больше актуальной, как в теоретических так и практических аспектах, поскольку именно в подростковом возрасте происходит постепенное изменение предметных компонентов «Я - концепции» и соотношения телесных и морально - психологических компонентов своего «Я». В работе изучены особенности самосознания, в частности специфика восприятия физического «Я» девушек и юношей, которые состоят в разных типах брачных отношений.

The problem of study of different types of marriage relations in teens becomes all anymore, as in theoretical so practical aspects, as exactly in teens there is a fade of subject components «conceptions - self» and correlations corporal and morally - psychological components of the «self». The features of consciousness are in-process studied, in particular specific of perception of physical «self» of girls and youths which consist of different types of marriage relations.

Постанова проблеми. Про ранні шлюби говорять і пишуть щодня, адже в наш час ранні шлюби стають все більш поширеними. Вивчення ранніх шлюбів на сьогоднішній день стає все більш популярною темою, як в теоретичному, так і в практичному аспектах. Ранніми вважають шлюби, коли вік подружжя складає від 14-18 років. У законодавстві нашої країни визначено, що в шлюб можна вступати в 18 років, але за певних обставин можливе зниження шлюбного віку. Проблемою вивчення ранніх шлюбів займаються соціологи, педагоги, психологи, медичні працівники та інші фахівці.

Особливий сплеск активності у вивченні сім'ї і шлюбу доводиться на період до середини 90-х років ХХ століття. Характерний інтерес до проблеми схожості - відмінності подружжя в плані особових характеристик, а також ролевих і ціннісних орієнтацій (А.Н. Волкова, А.К. Дмитренко, Т.В. Галкіна, Д.В. Ольшанський, А.П. Ощепкова, Б.М. Півнів, К.Вітек, Д. Майерс і ін.), тобто вивчали чинники подружньої сумісності і їх вплив на стабільність шлюбу. Великий блок робіт присвячений проблемі орієнтацій подружжя у сфері сімейних ролей (Н.Н. Обозів, Н.Ф. Федотова, В.В. Мати на, Е.В. Антонюк і ін.). На необхідність обліку в дослідженнях змін, що відбуваються в сім'ї на різних стадіях її життя, вказують Ю.Е. Альошина, А.Н. Волкова та інші. В наш час сексуальна поведінка підлітків зазнала значніші і швидші зміни, ніж будь-яка інша сфера в житті суспільства і поведінці людства. Відбувається

загострення уваги юнаків та дівчат, а так само збільшення їх інтересу до сексуальної сфери і розширення сексуальних зв'язків в підлітковому віці.

Початок сексуальних відносин між хлопцями і дівчатами ще не приводить до утворення ранніх браків. Збільшення і утворення таких сімейних союзів відбувається в основному в результаті вагітності або по «великій любові». Зростання числа народжень дітей серед юних дівчат (15-19 років) спостерігається вже з кінця 60-х років і по теперішній день, у зв'язку із загальною тенденцією зниження народжуваності. Проте цифри до теперішнього часу залишаються вражаючими, згідно статистиці щорічно в Україні в 15-18 літніх матерів народжується близько 2,5 тисяч немовлят. Щороку створюється безліч підліткових сімей через ранню вагітність дівчинка - підлітка, але позашлюбна народжуваність має тенденцію до зростання. Серед даної вікової групи 15-17 років найвищий показник позашлюбної народжуваності і складає 48% від всіх народжень в цьому підлітковому осередку.

Зараз позашлюбні сексуальні відносини, рання вагітність і пологи, а в результаті цих причин і утворення ранніх шлюбів є достатньо серйозною соціальною проблемою. Оскільки материнство і шлюби в підлітковому віці часто призводять до негативних наслідків для обох подружжя (особливо часто для матері) і для дитини. У більшості підлітків, які утворили ранні шлюбно-сімейні відносини, ще продовжується процес формування самосвідомості. Таким

чином, можна констатувати, що необхідно розглянути проблему самосвідомості юнаків та дівчат, що ступили в ранні, гражданські, зареєстровані шлюби.

Основний матеріал та результати дослідження. Дослідження проводилося у Луганській області, в якому взяли участь 180 пар: 60 пар, які перебувають у ранніх шлюбах віком від 14 - 18 років, 60 пар, які перебувають у гражданських шлюбах віком від 17-20 років та 60 пар, які перебувають у зареєстрованих шлюбах віком від 18-22 років.

Я-образ полегшує людині орієнтацію в системі цих активностей за рахунок формування в ньому системи самоідентичностей: статевої, вікової, соціально-психологічної і т.д. На рівні особистості активність суб'єкта викликається перш за все потребою в саморегуляції, і основою Я-образ стає диференціююча складова, направлена на виділення особистості з соціуму, і забезпечуючи її самоактуалізацію. Таким чином, дослідження, пов'язане з самосприйняттям і «переживанням» людиною власного тіла, розглядається як важлива характеристика і умова формування самосвідомості. Але його подальша роль в загальній структурі самосвідомості або взагалі опускається або признається, що фізичне «Я» є складний біосоціальний комплекс.

Результати дослідження особливостей різних аспектів фізичного образу дівчат, які перебувають в різних типів шлюбних відносинах представлені в таблиці 1.

З даних пред'явлених в таблиці 1 бачимо, що дівчатам, які перебувають в ранніх шлюбах отримані високі показники за такими шкалами,

як: «плечі» (10,47±2,37), «живіт» (10,67±3,2), «геніталії» (10,7±3,12), «шкіра» (9,3±3,81), це свідчить о значимості зовнішньої привабливості, гарної фігури та обличчя. Високі показники притаманні дівчатам, які перебувають в цивільних шлюбах за такими шкалами, як: «плечі» (12±1,78), «руки» (10,67±2,78), «ноги» (10,4±2), «спина» (10±3,47), тобто, для них важливі маскулінні якості, такі як самостійність, самоствердження. У дівчат в зареєстрованих шлюбах високі показники за такими шкалами, як: «плечі» (10,21±2,01), «нігті» (9,23±2,39), вони намагаються бути сильними, але проявляють почуття невизначеності та тривоги.

У дівчат, які перебувають в ранніх шлюбах діагностуються середні показники за такими шкалами, як: «обличчя» (7±3,87), «губи» (7,27±2,15), «руки» (8,3±3,12), «нігті» (8,93±3,12), «стегна» (7,53±3,56), «спина» (7,51±3,52), що говорить про докладання зусиль для догляду та здоров'я своєї зовнішньої привабливості. Середні показники властиві дівчатам, які перебувають в цивільних шлюбах за такими шкалами, як: «обличчя» (7±3,87), «губи» (7,27±2,15), «руки» (8,3±3,12), «нігті» (8,93±3,12), «стегна» (7,53±3,56), «спина» (7,51±3,52), що говорить про догляд зовнішньої привабливості серед однолітків, щоб не переживати почуття своєї даремності. А для дівчат в зареєстрованих шлюбах середні значення за такими шкалами, як: «обличчя» (7,01±0,09), «руки» (7,21±1,22), «ноги» (8,07±1,97), «волосся» (7,34±2,03), «шкіра» (8,02±2,33), «спина» (8,02±3,2), що говорить про самостійність та самоуправління свого власного життя.

Таблиця 1

Показники виразності різних аспектів фізичного образу дівчат, які перебувають в різних типах шлюбних відносин (M±m)

Складові аргументи образу	Ранній шлюб	Цивільний шлюб	Зареєстрований шлюб	t1-2	t1-3	t2-3
Обличчя	7±3,87	8,43±1,8	7,01±0,09	1,84	0,01	4,11*
Очі	5,83±3,22	8,1±3,7	6,31±2,26	2,65*	0,47	1,65
Губи	7,27±2,15	7±3	6,45±1,29	0,4	1,31	0,7
Плечі	10,47±2,37	12±1,78	10,21±2,01	2,83*	0,33	2,59*
Груди	6±3,8	3,67±2,02	5,27±2,25	2,97*	0,66	2,05*
Живіт	10,67±3,2	7,5±1,9	6,11±1,46	4,67*	5,36*	2,27*
Руки	8,3±3,12	10,67±2,78	7,21±1,22	3,11*	1,38	4,74*
Нігті	8,93±3,12	8,03±3,04	9,23±2,39	1,13	0,29	1,19
Ноги	6,9±3,1	10,4±2	8,07±1,97	5,19*	1,26	0,8
Стегна	7,53±3,56	5±2,27	6,32±3,11	3,28*	0,99	1,34
Геніталії	10,7±3,12	5,63±4,8	6,02±3,15	4,85*	4,09*	0,59
Волосся	6,03±3,37	7,6±3,1	7,34±2,03	2,09*	1,33	0,28
Шкіра	9,3±3,81	7,17±2,27	8,02±2,33	2,62*	1,14	1,01
Сідниці	6,57±4,28	4,43±1,8	6,31±2,11	2,52*	1,56	2,63*
Спина	7,51±3,52	10±3,47	8,02±3,2	2,72*	0,42	1,63

Примітка: *- 0,05.

Питання психології

Низькі показники за шкалами: «очі» ($5,83 \pm 3,22$), «груди» ($6 \pm 3,8$), «ноги» ($6,9 \pm 3,1$), «волосся» ($6,03 \pm 3,37$), «сідниці» ($6,57 \pm 4,28$), у дівчат, які перебувають в ранніх шлюбах, говорить про незадоволення власним тілом, ще йде формування тіла. У дівчат, які перебувають в цивільних шлюбах, діагностуються низькі показники за шкалами: «груди» ($3,67 \pm 2,02$), «стегна» ($5 \pm 2,27$), «геніталії» ($5,63 \pm 4,8$), «сідниці» ($4,43 \pm 1,8$), що говорить про осмислення прожитого життя. В свою чергу низькі показники у дівчат в зареєстрованих шлюбах за шкалами: «очі» ($6,31 \pm 2,26$), «губи» ($6,45 \pm 1,29$), «груди» ($5,27 \pm 2,25$), «живіт» ($6,11 \pm 1,46$), «стегна» ($6,32 \pm 3,11$), «геніталії» ($6,02 \pm 3,15$), «сідниці» ($6,31 \pm 2,11$), свідчать про відношення свого здорового образу життя з співвідношенням своїх бажань до власного життя.

Порівняльний аналіз отриманих результатів, свідчить, що у дівчат, які перебувають у ранніх шлюбах достовірно, більш значимі наступні показники фізичного образу «Я»: «стегна» ($7,35 \pm 3,56$; $5,4 \pm 2,27$, при $p \leq 0,05$), «шкіра» ($9,3 \pm 3,81$; $7,17 \pm 2,27$, при $p \leq 0,05$), «сідниці» ($6,57 \pm 4,28$; $4,43 \pm 1,8$, при $p \leq 0,05$), «груди» ($6 \pm 3,8$; $3,67 \pm 2,02$, при $p \leq 0,05$), ніж у дівчат які перебувають у цивільному шлюбі. Відносно таких шкал як живіт ($10,67 \pm 3,2$; $7,5 \pm 1,9$; $6,11 \pm 1,46$, при $p \leq 0,05$) та «геніталії» ($10,7 \pm 3,12$; $5,63 \pm 4,8$; $6,02 \pm 3,15$, при $p \leq 0,05$), достовірно більш властиві дівчатам, які перебувають в ранніх шлюбах, ніж у зареєстрованих та цивільних.

В свою чергу дівчатам у цивільному шлюбі достовірно більш властива значимість таких складових образу фізичного «Я» як: «руки» ($10,67 \pm 2,78$; $7,21 \pm 1,22$, при $p \leq 0,05$), «обличчя» ($8,43 \pm 1,8$; $7,01 \pm 0,09$, при $p \leq 0,05$) та «живіт» ($7,5 \pm 1,9$; $6,11 \pm 1,46$, при $p \leq 0,05$) та «плечі» ($12 \pm 1,78$; $10,21 \pm 2,01$, при $p \leq 0,05$), ніж у

дівчат, які перебувають в зареєстрованих шлюбах. Також у них достовірно домінують такі шкали як : «ноги» ($6,9 \pm 3,1$; $10,4 \pm 2$, при $p \leq 0,05$), «очі» ($5,83 \pm 3,22$; $8,1 \pm 3,7$, при $p \leq 0,05$), «волосся» ($7,6 \pm 3,1$; $6,03 \pm 3,37$, при $p \leq 0,05$), «спина» ($10 \pm 3,47$; $7,51 \pm 3,52$, при $p \leq 0,05$) та «плечі» ($10,47 \pm 2,37$; $12 \pm 1,78$, при $p \leq 0,05$), ніж у дівчат, які перебувають в ранніх шлюбах.

А в групі дівчат, які перебувають в зареєстрованих шлюбах достовірно частіше реєструються наступні шкали: «сідниці» ($6,31 \pm 2,11$; $4,43 \pm 1,8$, при $p \leq 0,05$) та «груди» ($5,27 \pm 2,25$; $3,67 \pm 2,02$, при $p \leq 0,05$), ніж у дівчат, які перебувають у цивільному шлюбі.

Таким чином, можна відзначити, що між дівчатами, що перебувають в різних типах шлюбних відносин існують розходження в виразності різних аспектів фізичного образу. Дівчата в ранньому шлюбі більше уваги приділяють значимості зовнішньої привабливості, так як йде формування тіла, вони намагаються виглядати гарними серед однолітків. У дівчат, які перебувають в ранніх шлюбах йде незадоволений період дозрівання свого тіла, наприклад «ноги», а у дівчат цивільного шлюбу «груди», «стегна», «геніталії», «сідниці», що виступає незадоволенням «Фізичного Я», що свідчить також про формування тіла. В зареєстрованих шлюбах «живіт», «руки», що свідчить про готовність к самостійній життєдіяльності на основі співвідношення своїх бажань, можливостей та вимог, які пред'являються до них з боку оточення і суспільства. Дівчата хворобливо реагують на появу прищів, вугрів і тому подібного. Велике значення має також надмірна вага.

Результати дослідження особливостей образу фізичного «Я» в групі юнаків наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Показники виразності різних аспектів фізичного образу юнаків, які перебувають в різних типах шлюбних відносин ($M \pm m$)

Складові аргументи образу	Ранній шлюб	Цивільний шлюб	Зареєстрований шлюб	t1-2	t1-3	t2-3
Обличчя	$7,23 \pm 3,59$	$8,93 \pm 2,81$	$8,47 \pm 3,05$	2,04*	1,02	0,43
Очі	$8,43 \pm 3,75$	$7,97 \pm 4,64$	$7,24 \pm 2,39$	0,42	1,06	0,57
Губи	$7 \pm 2,6$	$7,43 \pm 3,8$	$6,03 \pm 2,02$	0,51	1,15	1,32
Плечі	$6,83 \pm 3,49$	$10,77 \pm 2,55$	$9,16 \pm 2,31$	4,99*	2,2*	1,81
Груди	$6,73 \pm 1,95$	$6,67 \pm 2,78$	$7,11 \pm 1,22$	0,09	0,67	0,6
Живіт	$9,03 \pm 3,55$	$7,63 \pm 2,68$	$8,21 \pm 2,37$	1,72	0,76	0,92
Руки	$9,37 \pm 3,14$	$11,5 \pm 2,78$	$8,26 \pm 2,05$	2,78*	1,17	3,67*
Нігті	$7,5 \pm 3,27$	$7,47 \pm 2,87$	$8,2 \pm 1,89$	0,04	0,74	0,84
Ноги	$12,3 \pm 2,31$	$10,13 \pm 2,28$	$11,31 \pm 2,01$	3,66*	1,26	1,51
Стегна	$8,33 \pm 3,13$	$6,93 \pm 3,6$	$7,27 \pm 2,11$	1,61	1,11	0,37
Геніталії	$5,63 \pm 3,91$	$6,7 \pm 3,75$	$7,34 \pm 3,02$	1,08	1,35	0,52
Волосся	$9,17 \pm 3,11$	$8,73 \pm 3,41$	$8,05 \pm 2,15$	0,52	1,17	1,05
Шкіра	$9,63 \pm 2,99$	$9,7 \pm 3,39$	$8,21 \pm 2,35$	0,23	1,46	1,42
Сідниці	$7,03 \pm 3,77$	$4,3 \pm 2,27$	$6,11 \pm 2,09$	3,39*	0,86	2,27*
Спина	$5,57 \pm 5,01$	$7,27 \pm 2,88$	$9,03 \pm 3,25$	1,61	2,29*	1,12

Примітка: * - 0,05.

З даних наведених в таблиці 2 видно, що високі показники діагностуються в групі юнаків які перебувають в ранніх шлюбах за такими шкалами, як: «ноги» ($12,3 \pm 2,31$), «живіт» ($9,03 \pm 3,55$), «руки» ($9,37 \pm 3,14$), «волосся» ($9,17 \pm 3,11$), «шкіра» ($9,63 \pm 2,99$), це свідчить о значимості зовнішньої привабливості, гарної фігури та обличчя. У юнаків в цивільних шлюбах високі показники за такими шкалами, як: «плечі» ($10,77 \pm 2,55$), «руки» ($11,5 \pm 2,78$), «ноги» ($10,13 \pm 2,28$), «шкіра» ($9,7 \pm 3,39$), це свідчить про сміливість, схильність к ризику, стриманості, розсудливості, дипломатичності і та обачності. Високі показники діагностування юнаків в зареєстрованих шлюбах за такими шкалами, як: «плечі» ($9,16 \pm 2,31$), «ноги» ($11,31 \pm 2,01$), «спина» ($9,03 \pm 3,25$), говорить про вимогливе відношення до себе.

Середні показники фізичного «Я» у юнаків в ранніх шлюбах за такими шкалами, як : «обличчя» ($7,23 \pm 3,59$), «очі» ($8,43 \pm 3,75$), «губи» ($7 \pm 2,6$), «нігті» ($7,5 \pm 3,27$), «стегна» ($8,33 \pm 3,13$), «сідниці» ($7,03 \pm 3,77$), що говорить про прагнення до зовнішньої привабливості. А у юнаків, які перебувають в цивільних шлюбах за такими шкалами, як : «обличчя» ($8,93 \pm 2,81$), «очі» ($7,97 \pm 4,64$), «губи» ($7,43 \pm 3,8$), «живіт» ($7,63 \pm 2,68$), «нігті» ($7,47 \pm 2,87$), «волосся» ($8,73 \pm 3,41$), «спина» ($7,27 \pm 2,88$), що свідчить про ставлення свого зовнішнього обліку на другий план. Відносно середніх значень в групі юнаків в зареєстрованих шлюбах діагностуються наступні шкалами: «обличчя» ($8,47 \pm 3,05$), «очі» ($7,24 \pm 2,39$), «груди» ($7,11 \pm 1,22$), «живіт» ($8,21 \pm 2,37$), «руки» ($8,26 \pm 2,05$), «нігті» ($8,2 \pm 1,89$), «стегна» ($7,27 \pm 2,11$), «геніталії» ($7,34 \pm 3,02$), «волосся» ($8,05 \pm 2,15$), «шкіра» ($8,21 \pm 2,35$). Вони намагаються краще доглядати за своїм зовнішнім обліком, що може проявляється через агресію та невпевненість у собі.

Низькі показники діагностуються у юнаків в ранніх шлюбах за шкалами: «плечі» ($6,83 \pm 3,49$), «груди» ($6,73 \pm 1,95$), «геніталії» ($5,63 \pm 3,91$), «спина» ($5,57 \pm 5,01$), що говорить про незадоволення свого тіла. Низькі показники у юнаків, які перебувають в цивільних шлюбах за шкалами: «груди» ($6,67 \pm 2,78$), «стегна» ($6,93 \pm 3,6$), «геніталії» ($6,7 \pm 3,75$), «сідниці» ($4,3 \pm 2,27$), що свідчить про незадоволене сексуальне життя, пов'язане з сором'язливістю. А низькі

показники у юнаків в зареєстрованих шлюбах за шкалами: «губи» ($6,03 \pm 2,02$), «сідниці» ($6,11 \pm 2,09$), говорять про необачне відношення до себе, вони намагаються більш мовчати, та не брати на себе відповідальність за власні вчинки.

Відносно порівняльного аналізу, отримані результати свідчать, про те, що у юнаків, які перебувають у ранніх шлюбах достовірно більш значимі наступні складові фізичного образу «Я»: «ноги» ($12,3 \pm 2,31$; $10,13 \pm 2,28$, при $p \leq 0,05$) та «сідниці» ($7,03 \pm 3,77$; $4,3 \pm 2,27$, при $p \leq 0,05$), ніж у юнаків, які перебувають у цивільному шлюбі. В свою чергу у юнаків, які перебувають у цивільному шлюбі зареєстровані наступні відмінності за шкалами: «обличчя» ($8,93 \pm 2,81$; $7,23 \pm 3,59$, при $p \leq 0,05$); «плечі» ($10,77 \pm 2,55$; $6,83 \pm 3,49$, при $p \leq 0,05$), ніж у ранніх шлюбах. А також показник «руки» ($9,37 \pm 3,14$; $11,5 \pm 2,78$; $8,26 \pm 2,05$, при $p \leq 0,05$), ніж у юнаків, які перебувають ранніх та зареєстрованих шлюбах. А в групі юнаків, які перебувають у зареєстрованих шлюбах достовірно більш притаманне значення наступних складових фізичного образу «Я» : «плечі» ($9,16 \pm 2,31$; $6,83 \pm 3,49$, при $p \leq 0,05$), «спина» ($9,03 \pm 3,25$; $5,57 \pm 5,01$, при $p \leq 0,05$), ніж у юнаків раннього шлюбу та шкала «сідниці» ($6,11 \pm 2,09$; $4,3 \pm 2,27$, при $p \leq 0,05$), ніж у юнаків, які перебувають у цивільному шлюбі. Відносно інших складових фізичного образу «Я» достовірних відмінностей не реєструється.

Таким чином, можна відзначити, що між юнаками, що перебувають в різних типах шлюбних відносин існують розходження в виразності різних аспектів фізичного образу, так юнаки раннього шлюбу більш уваги намагаються приділяти зовнішньому обліку, бути в увазі своїх однолітків, а юнаки, котрі перебувають в цивільному шлюбі, більш сміливіші, схильні к ризику, стриманості, розсудливості, дипломатичності та обачності, зовнішній облік відставляють на другий план для них в житті не так важливо слідкувати за власним тілом. Про це свідчить низький показник про незадоволене сексуальне життя. В зареєстрованих шлюбах, юнаки ставляться вимогливо до зовнішньої привабливості, бояться брати на себе відповідальність, більше слухають чим кажуть. Ще юнаки особливо чутливі до особливостей свого тіла

і зовнішності, зіставляючи свій розвиток з розвитком товаришів. У юнаків частим джерелом тривоги являється недостатній, на їх думку, зріст, накачані м'язи з яким асоціюється загальна маскуліність. Відмінності між юнаками і дівчатами в змістових характеристиках самосвідомості, які впливають на їх особистісне самовизначення виявляється в ступені значущості групи позитивних, соціально бажаних особистісних властивостей для юнаків, більшу значущість, ніж для дівчат, в особистісному самовизначенні, виступає усвідомлення себе як носія таких позитивних характеристик як справедливість, чуйність, доброта.

Отримані дані дозволяють зробити висновок, що зараз через ослабленого контролю в сім'ях над підлітками, а також через відсутність необхідних знань або їх недостовірності підлітки починають ранні сексуальні відносини. Природно все це не проходить безслідно для дівчат і хлопців, і досить часто призводить до вагітності, і в зв'язку з цим до утворення шлюбів. Це свідчить про зміну соціальних функцій сім'ї

та шлюбу, а також їх ролі в житті підлітків. Проведена робота дозволяє зробити висновок, що в даний час чітко проглядаються негативні тенденції у шлюбно - сімейних відносинах серед дівчат та юнаків підліткового віку. Разом з цим відбувається погіршення морального, соціального та економічного стану молоді в цілому, ці зміни пов'язані з різкою зміною політичного і економічного укладу в країні. У сучасний час сексуальна поведінка підлітків зазнала значні та швидкі зміни, ніж будь-яка інша сфера в житті суспільства і поведінці людства. Відбувається загострення уваги юнаків та дівчат до сексуальної сфери і розширення сексуальних зв'язків в підлітковому віці. У сучасному суспільстві дуже сильно поширені незареєстровані шлюби між молодими людьми. Це можна розглядати як новий етап життєвого циклу розвитку сім'ї і браку. Але не завжди такі досліді чинять позитивну дію на майбутніх супругів. Можна сказати, що все це призвело до зростаючого позитивному відношенню до дошлюбних зв'язків.

Літератури

1. Божович, Л. И. Особенности самосознания у подростков / Л. И. Божович // Вопросы психологии. - 1965. - №1. - С. 13-14
2. Диянова З. В., Щеголева Т. М. Самосознание личности / З. В. Диянова, Т. М. Щеголева. - Иркутск, 1998. - 56 с.
3. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. - М., 1989. - 367с